

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра історії, археології, інформаційної та архівної справи

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назва курсу	Природні та техногенні катастрофи в історії людства
Викладач	ГОЛОВАТА Оксана Олександрівна, викладач кафедри історії, археології, інформаційної та архівної справи
Контактний тел.	+38(066) 5361657
E-mail:	о.о. golovata@gmail.com
Обсяг та ознаки дисципліни	Вибіркова дисципліна, змістових модулів – 3. Форма контролю: залік. Загальна кількість кредитів – 3, годин – 90. Формат: очний (offline / face to face) / дистанційний (online). Мова викладання: українська.
Консультації	Консультації проводяться відповідно до Графіку, розміщеному в інформаційному ресурсі moodle.kntu.kr.ua ; у режимі відеоконференцій Zoom або Viber
Пререквізити	Потребує базових знань з історії

1. Мета і завдання дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Природні та техногенні катастрофи в історії людства» є формування у студентів цілісного уявлення про природу, масштаби та наслідки природних і техногенних катастроф у різні історичні періоди, а також розвиток здатності аналізувати їхній вплив на суспільство, культуру, економіку, політику та історичний розвиток людства. Курс спрямований на усвідомлення закономірностей виникнення катастроф, механізмів реагування на них та ролі історика у дослідженні кризових явищ.

Основними завданнями вивчення навчальної дисципліни:

1. Ознайомити студентів із типологією природних та техногенних катастроф, їхніми характеристиками, причинами та механізмами виникнення.

2. Проаналізувати ключові історичні приклади катастроф, що вплинули на розвиток цивілізацій, змінили демографічні процеси, спричинили політичні чи соціальні трансформації.
3. Вивчити історичні джерела, що описують катастрофи, навчити їх критично оцінювати та інтерпретувати інформацію з різних типів джерельної бази.
4. Розглянути еволюцію систем реагування на катастрофи, включно з традиційними та сучасними моделями управління ризиками.
5. Формувати вміння порівняльного аналізу природних і техногенних криз, оцінювання їхнього впливу на конкретні регіони й суспільства.
6. Розвинути навички роботи з міждисциплінарними методами, зокрема географічними, екологічними, соціологічними та технічними підходами до аналізу катастроф.
7. Сприяти усвідомленню етичних аспектів дослідження катастроф, відповідальності за оприлюднення інформації та розуміння соціальної вразливості різних груп населення.
8. Навчити студентів застосовувати історичний досвід для оцінки сучасних ризиків і формування рекомендацій щодо запобігання та мінімізації наслідків катастроф.

2. Результати навчання

У результаті вивчення дисципліни здобувачі вищої освіти повинні

знати:

- основні типи природних катастроф (землетруси, виверження вулканів, повені, цунамі, кліматичні аномалії тощо) та їхні природні механізми;
- характерні особливості техногенних катастроф (аварії на промислових об'єктах, транспортні аварії, радіаційні та хімічні викиди, інфраструктурні колапси);
- ключові історичні приклади катастроф і їхній вплив на соціальні, політичні, економічні та культурні процеси;
- джерельну базу, що використовується для вивчення катастроф: письмові свідчення, археологічні дані, природничо-наукові матеріали, статистика;
- основні теоретичні підходи до дослідження катастроф і ризиків (історичний, географічний, екологічний, соціологічний, технічний);
- принципи кризового управління, історію формування систем цивільного захисту та міжнародні підходи до реагування на надзвичайні ситуації;
- етичні аспекти висвітлення катастроф та взаємодії з постраждалими спільнотами.

уміти:

- здійснювати аналіз історичних катастроф і порівнювати їх між собою за причинами, масштабами та наслідками;
- працювати з різними типами джерел, критично оцінювати їхню достовірність і визначати межі використання;
- застосовувати міждисциплінарні методи для дослідження катастроф (картографічні, статистичні, геоінформаційні, аналітичні);
- реконструювати перебіг катастрофи на основі наявних історичних матеріалів;
- оцінювати соціально-економічні та культурні наслідки катастроф у конкретних історичних контекстах;

- робити висновки про роль катастроф у довготривалих історичних процесах (міграції, трансформація держав, зміни клімату, економічні кризи тощо);
- формулювати наукові позиції, аргументовано представляти результати досліджень у письмовій та усній формах;
- використовувати історичний досвід для аналізу сучасних ризиків і вироблення рекомендацій щодо зменшення їхніх наслідків.

3. Політика курсу та академічна доброчесність

Очікується, що здобувачі вищої освіти будуть дотримуватися принципів академічної доброчесності, усвідомлювати наслідки її порушення.

При організації освітнього процесу в Центральнотукаїнському національному технічному університеті здобувачі вищої освіти, викладачі та адміністрація діють відповідно до: Положення про організацію освітнього процесу в ЦНТУ; Положення про організацію вивчення вибіркоких навчальних дисциплін та формування індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти; Кодексу академічної доброчесності ЦНТУ.

4. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Тема 1. Вступ до курсу.

Предмет, об'єкт і завдання дисципліни. Поняття «катастрофа», «ризик», «небезпека», «вразливість». Катастрофи як фактор історичного розвитку. Джерела та методи їхнього вивчення.

Тема 2. Природні катастрофи в історії людства.

2.1. Геологічні катастрофи

Землетруси: історичні приклади та наслідки (Помпеї 79 р., Лісабон 1755 р., Кобе 1995 р. тощо). Вулкани та їхні виверження: механізми та вплив (Кракатау, Тамбора, Ейяф'ятлайокудль).

2.2. Гідрометеорологічні катастрофи.

Повені, цунамі, урагани, тайфуни. Історичні випадки та їхній вплив на цивілізації.

2.3. Кліматичні аномалії та глобальні екологічні кризи

Малий льодовиковий період. Посухи, голод, демографічні зміни. Вплив клімату на міграції й політичні процеси.

Тема 3. Біологічні та епідеміологічні катастрофи.

Епідемії та пандемії (чума, холера, «іспанка», пандемії ХХ–ХХІ ст.). Соціальні, політичні та економічні наслідки. Джерельна база для вивчення епідемій.

Тема 4. Техногенні катастрофи.

4.1. Промислові аварії

Вибухи, пожежі, руйнування інфраструктури. Відомі історичні приклади та уроки.

4.2. Радіаційні та хімічні катастрофи.

Чорнобильська та Фукусімська катастрофи. Хімічні аварії (Бхопал, Севезо).

4.3. Транспортні катастрофи.

Морські, залізничні, авіаційні аварії. Роль людського фактора і технічних технологій.

Змістовий модуль 2.

Тема 5. Соціальні та гуманітарні наслідки катастроф.

Динаміка демографічних процесів. Соціальна вразливість різних груп населення. Колективна пам'ять і культурні репрезентації катастроф.

Тема 6. Катастрофи та трансформація суспільств.

Вплив великих катастроф на політичні системи, економіку та міжнародні відносини. Катастрофи як каталізатор модернізації або соціальної кризи.

Тема 7. Системи реагування та управління ризиками.

Історія становлення цивільної оборони та служб порятунку. Міжнародні моделі реагування на надзвичайні ситуації. Еволюція технологій прогнозування та запобігання катастрофам.

Тема 8. Методи дослідження катастроф у гуманітарних науках.

Використання картографії, GIS, архівних матеріалів, статистики. Міждисциплінарний підхід: історія, географія, соціологія, екологія. Етичні аспекти дослідження катастроф.

Тема 9. Історичний досвід і сучасні виклики.

Сучасні глобальні ризики та їх історичні паралелі. Уроки минулого для формування сучасної політики безпеки. Формування культури катастрофостійкості.

5. Система оцінювання та вимоги

Види контролю: поточний, підсумковий.

Методи контролю: спостереження за навчальною діяльністю здобувачів, усне опитування, письмовий контроль.

Рейтинг студента із засвоєння дисципліни визначається за 100 бальною системою, у тому числі: перший рубіжний контроль – 50 балів, другий рубіжний контроль – 50 балів.

Семестровий залік полягає в оцінці рівня засвоєння здобувачем вищої освіти навчального матеріалу на лекційних, практичних, семінарських або лабораторних заняттях і виконання індивідуальних завдань за стобальною та дворівневою («зараховано», «не зараховано») та шкалою ЄКТС результатів навчання.

6. Рекомендована література

1. Анісімов, В. М. Природно-техногенна та екологічна безпека в умовах суспільно-економічного та природно-кліматичного транзиту. *Організатори конференції*, 2020, 512.
2. Барді, Уго та Іларія Періссі. Порожнє море: майбутнє блакитної економіки. Springer, 2021. Барді, Уго. Витяг: Як пошуки мінеральних багатств розграбовують планету. Видавництво «Челсі Грін», 2014.
3. Вамболь, Сергій Олександрович, Безпека в надзвичайних ситуаціях. 2024. Війкман, Андерс і Йохан Рокстрьом. Природа банкрутства: заперечення наших планетарних кордонів. Рутледж, 2013.
4. Гаврись, Андрій Петрович; Філіппова, Вікторія Володимирівна. Захист населення від техногенних та природних катастроф як реалізація базових прав людини. *Принципи та сучасна реалізація*, 2024, 267.
5. Глазко, В. Цивілізаційні кризи і революції: генно-культурна парадигма. 2006.
6. Горбатенко В. Людина і суспільство в ситуації постмодерну: філософсько-політичні детермінанти. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. №5. С. 151-166.
7. Дронова, О. Л. Концептуальні засади дослідження ризиків надзвичайних ситуацій у світлі концепції збалансованого розвитку. *Український географічний журнал*, 2009, 2: 38-43.

8. Дротянко Л. Г. Концепції інформаційного суспільства та культури постмодерну. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. культурологія. 2006. № 2 (4). С. 5-12.
9. Дротянко, Любов. Екологічна криза техногенної цивілізації: ризики XXI століття. *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*, 2021, 34.2: 9-14.
10. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ: Лібра, 2001. 400 с.
11. Курепін, Вячеслав Миколайович. Історичні аспекти розвитку техногенної безпеки. 2022.
12. Кізюн Алла; Кирилюк М. Т. Екологічні кризи та катастрофи: походження та сутність. *Всеукраїнська науково-практична конференція молодих учених і студентів «Екологічна безпека держави»*, 19: 65-67.
14. Kleshnia, Hanna. Суспільство у системі «Людина – суспільство- природа». *Proceedings of the National Aviation University Series Philosophy Cultural*, 35.1: 35-43.
15. Клешня Г. М. Коеволюція системи «людина – суспільство – природа. *Вісник національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. 2021. №. 2. С. 35-40.
16. Курепін, Вячеслав Миколайович; Іваненко, Валерія Сергіївна. Цивільний захист: надзвичайні ситуації мирного та воєнного часу. Частина 1. Надзвичайні ситуації природного характеру: дії населення при загрозі та у разі виникнення надзвичайних ситуацій. 2025.
17. Ласло Е. Цілі людства: Звіт Римському клубу про нові горизонти світової спільноти. 1977.
18. Лубкович, Наталія Зіновіївна; Потіха, Оксана Богданівна. Загроза техногенної катастрофи в умовах російсько-української війни. *Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки*. ФОП Паляниця ВА, 2022.
19. Матюхіна О. А. категорія «екологічна відповідальність» в етичному вченні католицької церкви в ХХІ ст. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: 20.Філософія. Культурологія. 2021. №. 2. С. 42-46.
20. Медоуз, Донелла Х., Йорген Рандерс та Денніс Л. Медоуз. «Межі зростання (1972)». Майбутнє природи. Видавництво Єльського університету, 2013. С. 101-116.
21. Методологія наукових досліджень : підручник / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань. Харків: Право, 2019. – 368 с.
22. Паулі, Гюнтер А. Синя економіка: 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Видавництво Paradigm, 2010.
23. Панишко, Сергій Дмитрович. Історія і природне середовище. 2025.
24. 50 найдраматичніших радіаційних і ядерних подій в історії людства: причини та наслідки / І.М. Гудков, І. П. Дрозд. Одеса, 2022. 298 с.
25. Опана, Юлія Анатоліївна. Проблеми застосування понятійно-категорійного апарата економіки катастроф. 2005.
26. Орденів С. С. Філософська експлікація поняття постмодерної правосвідомості суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. 2016. №. 2. С. 35-40.
27. Орденів С. С. Формування екологічної свідомості в умовах глобалізації. *Вісник Національного авіаційного університету*. Серія: Філософія. Культурологія. 2021. №. 2. С.46-50
28. Осін, Р. А.; Мезенцева, О. М. Наймасштабніші світові техногенні катастрофи початку ХХІ сторіччя: причини їх виникнення та наслідки. *Наукові записки*, 2019, 34.
29. Пономарьов О. С. Духовність і відповідальність як чинник гармонізації взаємовідносин людини і природи. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. Зб. наук, праць за ред. Л. Л Товажнянського, О. Г., Романовського. Вип. 47 (51). Харків: НТУ "ХПІ", 2017. С. 36-45.

30. Rasyak, Myron. Визначення поняття «Життя» або загибель цивілізації. *Philosophy and Governance*, 2025, 2 (6): epg0036-epg0036.
31. Сидоренко С. В. Філософія виживання людства у глобалізованому світі. Мультиверсум. Філософський альманах. 2006. № 55. К.: Центр духовної культури. С. 130-137.
32. Хігс, К., Рамфеле, М., Рандерс, Й., Ліхотал, А., Ленінг, У., Кортен, Д., та фон Вайцзекер, Й. (2018). Давай! Капіталізм, короткостроковість, населення та руйнування планети.
33. Шостаківська, Надія Михайлівна; Пасько, М. Збереження навколишнього середовища після екоциду на Каховській ГЕС. *Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки»*, 2024, С. 117-120
34. Шостаківська, Надія Михайлівна; Хиль, А. Миротворча роль НАТО та ЄС у врегулюванні воєнних конфліктів та ліквідації техногенних катастроф. *Збірник тез V Міжнародної наукової конференції «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки»*, 2025, С. 138-141.
35. Чи вже настало шосте масове вимирання на Землі? Барноскі А.Д., Мацке Н., Томія С., та ін. *Природа*. 2011. Том 471. С. 51-57.

Інформаційні ресурси

1. <http://www.nbuv.gov.ua> – Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського
2. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libukr.html> – каталог національних бібліотек та інформаційних центрів України
3. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libweb.html> – каталог національних бібліотек країн світу
4. <http://www.nbuv.gov.ua/portal/books.html> – каталог електронних бібліотек України
5. <http://www.friends-forum.com/forum/printthread.php?t=5838&pp=30> – енциклопедії та словники
6. <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/> – електронні наукові видання НБУ ім. В.І. Вернадського.
7. <https://zakon.rada.gov.ua/> - Офіційний вебпортал парламенту України. Законодавство України.